

Богдан Трофим'як

МАР'ЯН ЛУКАСЕВИЧ (22.06.1922 - 17.09.1945) –
ПРИКЛАД ГЕРОЇЧНОЇ ВІДВАГИ

Тернопільський національний педагогічний університет
ім. В. Гнатюка

*По Холмищині нашій, понад тихим Бугом,
Де чайка об воду черкає крилом,
Там пісня лунає про Ягоду – друга,
Там слава про нього літає орлом.*

Із гімну-маршу Холмських вояків УПА

Українська Помаранчева революція в листопаді-грудні 2004 р. та січні 2005 р. увійде в новітню історію як сторінка творення державницької нації – надійної, суверенної, незалежної і відродженої Української держави. Запорукою перемоги став революційний Майдан не лише в Києві, а й у десятках українських міст.

Феномен Майдану чекає на глибоке та всебічне наукове дослідження. Він пов'язаний нерозривною ниткою з історичним тлом – національним відродженням, визвольними змаганнями. Адже учасники грандіозного всенародного спротиву були гідними нащадками героїв Крут, Базару, Листопадового зриву, боротьби УПА проти фашизму та більшовизму. Минуле ХХ сторіччя увійшло в історію України як епоха героїчної боротьби українського народу за відновлення втраченої наприкінці XVIII століття незалежності. В цьому контексті особливої уваги вимагає висвітлення історичних постатей Української повстанської армії.

На жаль, у сучасній вітчизняній історіографії це питання належно не розроблене, а українське суспільство виявилось

не готовим неупереджено оцінити діяльність УПА. Відданість великій справі визволення України та здобуття суверенної держави воїнами УПА не має аналогів в історії інших народів, не стало ще досі прикладом, підґрунтям для формування національної ідеї, виховання молодого покоління – національної політичної еліти. З огляду на це заслуговує історія боротьби УПА на увагу і дослідження, зокрема діяльність її учасників.

Цю статтю присвячено розглядові участі вихованців спортивних товариств Західної України в бойових операціях УПА. Боротьбу проти польської та радянської репресивно-каральної системи подаємо на прикладі Командира Мар'яна Лукасевича.

В атмосфері духовного та національного загартування розпочалося життя Мар'яна Лукасевича, як і учасників визвольних змагань 1914-1921 рр. – героїв січовичок-пластунок Олени Степанів, Софії Галечко, Ольги Бесараб-Левицької, прославлених у боях вихованців галицьких спортивних, пластових товариств, старшини УСС-УГА Федора Черника, братів Григорія, Івана, Василя Коссаків, Дмитра Вітовського, учасників Руху опору ОУН-УПА Катерини Зарицької, Романа Шухевича, Василя Охримовича та сотень побратимів, що стали жертвами польської, московсько-більшовицької, фашистської карально-репресивної машини.

Народився Мар'ян Лукасевич 22 червня 1922 р. в Перемишлі в родині професора історії та географії місцевої гімназії Прокопа Лукасевича. Мама Олена, дочка священика, закінчила єдиний у Східній Галичині Перемишльський дівочий інститут. Коли Мар'яну було 2 місяці, родина переїжджає до Тернополя, де батько отримав роботу вчителя в Тернопільській державній українській гімназії, в якій працював до її закриття в 1930 р.

В родині Олени і Прокопа Лукасевичів було семеро дітей, серед яких двоє хлопців – Роман і Мар'ян – захоплювалися спортом, громадсько-культурною роботою. Роман, старший на 10 років від Мар'яна, закінчивши гімназію в м. Ярославі, весь вільний час віддає заняттю лижним спортом. При товаристві «Молода Громада» в Тернополі він організовує секцію зимових видів спорту, філію «Карпатського лещетарського клубу», займається краєзнавчо-туристською роботою. Мар'ян ще в роки навчання в ремісничо-промисловій школі віддає перевагу футболу, для тренувань і змагань сам шиє собі бутси, займається велоспортом. Хоч батьки не дуже підтримували спортивні захоплення синів, Мар'ян з 1934 по 1939 рр. заявляє про себе як здібний нападаючий дружини юніорів-«лошаків» УСТ «Поділля». Він успішно захищає спортивну та національну честь товариства не лише з тернопільськими польськими та єврейськими командами, яких було більшість на Поділлі. В 1937 р. дружина «лошаків» перемагає в своїй групі юніорів команд: «Креси», «Стшельца» (обидві Тернопіль), «Спарта» (Теребовля), «Єгуда» (Тернопіль), «Легіон» (Тернопіль), «Яніна» (Золочів), ЖРКС («Єврейський робітничий спортивний клуб»), «Улан» (Теребовля). В подільському відділі Львівської округи Союзу футболістів у Тернополі на 1938 р. нараховувалося 14 команд, серед яких 7 польських військово-цивільних, 4 єврейських та дві українські: «Поділля» і «Мета» [1].

Провід УСТ «Поділля» постійно турбувався розвитком юнацького футболу. У 1936-1939 рр. команда юніорів на першості Тернопільської підокруги з футболу щорічно займала перші місця. В 1938 р. єдина українська юніорська дружина «Поділля» брала участь у першості Польщі, яка проводилася серед 10 команд воєводств у Східниці біля Борислава. Слід відзначити, що в матчі з юніорами львівського спортивного клубу «Погонь» (найпрестижнішим у Польщі під патронатом Ю. Пілсудського, потім – Е. Ридз-Смігли – вихідця із Бережан,

маршалка, міністра військових справ Польщі) юніори Тернополя перемогли з рахунком 3:0. Відзначився тут Мар'ян Лукасевич, який відкрив рахунок.

Варто сказати декілька слів про витоки СК «Погонь». Починаються з 1903 р. він діє при IV польській гімназії Львова, де було створено спортивний гурток, студенти якого грали у футбол під керівництвом професора Є. П'ясецького, а гурток з 1907 р. отримує назву ПСК (польський спортивний клуб) «Погонь». Це була єдина гімназія Львова, в якій з 1903 р. проводилася із студентами обов'язкова гімнастика. Польські спортивні клуби, в т. ч. «Погонь», володіючи найкращими спортивними спорудами, підтримувані представниками влади, командуванням військових частин Львова як у довоєнний, так і в міжвоєнний період, стають піонерами спорту не лише в Галичині, а й розносять славу на стадіонах Будапешта, Праги. Вже в червні 1906 р. дві команди з футболу спортклубу «Погонь» виграли з рахунком 2:0 у команд Кракова. В 1912 р. клуб «Погонь» давав уроки львівського футболу у Варшаві. Футбольна команда була поза конкуренцією на всепольському терені. На тлі переможної ходи команди поразка, завдана юніорською дружиною УСТ «Поділля» (Тернопіль), причетним до якої стає Мар'ян Лукасевич [2], виглядає неочікуваною.

Польські шовіністичні кола після перемоги в українсько-польській війні (1918–1919) жорстко переслідують українське життя в Галичині, зокрема і спортивне. Не випадково процес затвердження статуту товариства «Поділля» воєводським урядом тривав з 1923 р. аж до 29 травня 1929 р. Переломним роком у житті товариства є 1931 р., коли його головою стає лікар Іван Яворський. Правління УСТ «Поділля» ставить собі важку мету: підняти в Тернополі українське спортивне життя серед польських і єврейських товариств на вищий рівень та поширити його на всі інші види спорту. Незважаючи на мізерні

кошти, які переважно склалися з внесків жменьки інтелігенції, позичок, допомог деяких кооперативів, під стяг Товариства починають вступати ряди неорганізованої міщанської і ремісничої молоді. Протягом двох років помітним стає певний поступ. На 1934 р. було вже організовано три футбольні команди доросту – запоруки спортивних успіхів основної футбольної дружини. Команді боксерів товариства, яку тренували три громадські інструктори, не було рівних в Галицькому краї. Водночас в 1931-34 рр. було збудовано тенісний корт, придбано і споряджено єдиний в Тернополі український відкритий плавальний басейн, організовано тренування і виступи новостворених спортивних дружин з хокею, настільного та великого тенісу, шахів, санного спорту, волейболу (дівчата), краєзнавства. Провід Товариства добився у воєводського уряду права користуватися від 07.12.1933 р. спортивним знаком і спортивною формою зелено-чорного кольору.

Попри спортивну діяльність, розширення та зміцнення матеріально-спортивної бази, участь у змаганнях, керівництво Товариства проводило велику пропагандистську, національно-просвітницьку роботу. При Товаристві існувала театральна секція, яка в 1931 р. дала 16 аматорських вистав у Тернополі та в селах повіту. З метою привернути увагу українського громадянства, заможних міщан до життя Товариства, його моральної та матеріальної підтримки в часописі Українського спортивного союзу «Спортові Вісти», що почав з 1931 р. виходити у Львові, виступили з великою статтею голова Товариства, лікар Теодор Мисюк (1902 – 5.10.1942), який з приходом «визволителів» 1939 р. за «антисоветську діяльність, участь в контрреволюційних, націоналістичних організаціях» отримав вирок – 10 років «ІТЛ» (виправно-трудових таборів), помер у Челябінській тюрмі 5 жовтня 1942 р., та секретар Товариства, майбутній адвокат, співець сокільського

спортивного життя Тернополя Артем Луговий (1909 – 29.06.1941), якого більшовики розстріляли в Тернопільській в'язниці 29 червня 1941 р. як «українського буржуазного націоналіста» [3].

Саме в час помітного поступу спортивної діяльності УСТ «Поділля» Мар'ян Лукасевич, як учень ремісничо-промислової школи, стає членом Товариства, вливається в резерв основного складу футбольної дружини – юніорську команду, честь зелено-чорних кольорів якої успішно захищає на футбольних полях не лише міста, а й в інших визначних спортивних центрах краю тогочасної Польщі (1934-1939 рр.). Слід зауважити, що 12-літній хлопчина виховувався в християнській, національно свідомій, освіченій родині (батьки на той час мали вищу освіту). Вступивши в ряди Товариства, повсякденно відчував приниження з боку влади у практичних діях, спортивному житті й спілкуванні. Попри щоденні тренування, тілесне і моральне загартування, шліфування спортивної майстерності у час відповідальних спортивних змаганнях з чужинецькими командами юнак ще гостріше усвідомлював національний, політичний, економічний гніт польських колонізаторів, їх пацифікації («умиротворення»), санації («оздоровлення»), постійні репресії щодо галицьких українців. Назву «українець» було заборонено і замінено на «русин», а «Західна Україна» – на «Східна Малопольща». Ігнорувалося і заборонялося все українське. Особливо очевидним це ставало під час матчів – потреба примусового користування чужою державною, офіційною мовою, відсутність національної української спортивної атрибутики, форми, разюче відставання в спортивно-матеріальному забезпеченні, необ'єктивне суддівство, зневага і т.п. Напевно, не випадково перемогу (3:0) над польською командою «Погонь» на той час розцінювали не лише як спортивну, а й як політичну.

Попри всі труднощі напередодні Другої світової війни (1939 р.) УСТ «Поділля» нараховувало 190 членів, до послуг яких було зібрано велику бібліотеку – 120 книг (в т.ч. спортивної літератури). Товариство передплачувало часописи «Змаг», «Спортові Вісти», мало власне радіо, приміщення для офісу, 250 злотих прибутку, а від Українського банку та кооперативи «Будучність», очолюваних професором І. Бриковичем, отримало допомогу на суму 100 зл.

Староста Тернопільського повіту Маліцький щорічно (під грифом «цілком таємно»), доносив департаменту безпеки поліції воєводства про організаційний, політичний, моральний, спортивний стан Товариства. Зокрема, за 1939 р. він повідомляв, що президентом УСТ «Поділля» обрано директора «Маслосоюзу» інженера Миколу Никифорука, заступником – лікаря Володимира Чубатого, які користувалися великою пошаною серед членів Товариства, були «душею та пружиною» діяльності. Повідомляв, що керівники Товариства, члени ОУН, проводять серед молоді націоналістичну діяльність, неприхильні до польської держави і народу, працюють над розвитком високого рівня українського спорту, вербують українську молодь. У Товаристві успішно розвиваються 11 видів спорту в 13 секціях [4].

Незважаючи на ігнорування урядом українського спорту, постійний поліцейський нагляд за діяльністю товариств, клубів, на відсутність державної допомоги, фінансування, керівництво українського спортивного руху, очолюване, переважно, членами УНДО, ОУН, спільно з греко-католицьким духовенством намагалося цілковито охопити своїм впливом молоде покоління з метою підготовки сильних, загартованих духовно і тілесно борців за Українську державу в умовах польського панування, поділу Європи, «нового порядку» Гітлера.

Пакт Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. вирішив долю українського народу без його участі. Сталінське

«возз'єднання» 1939 р., т. з. «золотий вересень», обійшовся лихом для українців Галичини. З другої половини 1940 р. репресії НКВС на західних землях України набували дедалі більшого розмаху. До в'язниць було запроторено переважно національно свідому місцеву інтелігенцію, яка мала хоч якийсь стосунок до діяльності «Просвіти», «Маслосоюзу», руханково-спортивних товариств «Сокіл», «Пласт», «Луг», «Карпатського леґіона» та ін., що існували а Галичині за часів польської окупації. «Визволителі» розпорядилися їхніми життями по-своєму. Перед відступом Червоної армії із Західної України, за підрахунками дослідників, було страчено у тюрмах 10 тис. в'язнів. Інших терміново вивозили в ГУЛАГи Сибіру, Казахстану, розстрілювали по дорогах етапування. В період 1939-1941 рр. на західноукраїнських землях було репресовано 1 млн 70 тис. осіб. Для чого на анексованих територіях Західної України було відкрито на вересень 1940 р. 25 в'язниць [5].

Безперечно, що висновки щодо шовіністичної політики польських колонізаторів та радянських «визволителів» (1939-1941) 19-літній Мар'ян Лукасевич уже міг зробити свідомо. Не бажаючи другий раз опинитися в більшовицькому «раю», наприкінці літа 1943 р. разом із старшим братом Романом він добровільно вступає в Українську Дивізію «Галичина».

Військовий вишкіл добровольців дивізії з жовтня-листопада 1943 р. проходило 17 тисяч 200 юнаків, хоч зголосилося 80 тис. добровольців – переважно гімназійна та шкільна молодь до 21 року. Брати Роман і Мар'ян Лукасевичі замість спортивної одягнули військову форму.

Пройшовши певну недовготривалу військову та фізичну підготовку у вишкільних центрах Райху, закінчивши підстаршинську школу, Мар'ян Лукасевич у 118 батальйоні Холмського легіону самооборони у 1943-44 рр. посів офіцерську посаду. На Закерзоння (Холмщину, Замойщину, Грубешівщину, Підляшшя) майбутній командир Тактичного

відтинку (ТВ) «Данилів», групи «Вовки» прибув із 5 полку з понад сотнею дивізійних вояків (переважно галичан та волинян), які дезертирували на початку 1944 р. Сотня М. Лукашевича влилась у військові формування «УПА-Північ» для спільного захисту місцевого українського населення від терору польських шовіністичних банд [6] на етнічних українських землях, що опинилися в складі Польщі після польсько-української війни (1918–1921 рр.) та рішення Верховної ради Антанти від 8 грудня 1919 р. Саме тут, уздовж радянсько-німецького кордону із Західною Україною, в частині створеного Гітлером 2 жовтня 1939 р. Генерального губернаторства, проживало більше 500 тисяч корінних українців та ще майже стільки ж на заході від цієї смуги.

Слід зауважити, що в умовах німецької окупації польське підпілля, Армія крайова (АК), заохочувані емігрантським урядом з Лондона, проводжували шовіністичну політику від «можа до можа» – за відновлення своїх старих кордонів до Збруча. Керівництво польського підпільного руху не відгукнулося на пропозицію ОУН щодо створення спільного антибільшовицького і антигітлерівського фронту. Воно продовжувало проповідувати шовіністичну політику, погромництво і ненависть до українців, що тут проживали. Засліплені споконвічною мрією про розширення своїх державних меж поляки вже в 1941 р. створюють «батальйони хлопські», військові відділи правого крила соцпартії, боївки на Холмщині і Підляшші, очолювані АК, тероризують мирне українське населення та планово винищують його. Масові вбивства провідних українців поляки почали на Холмщині вже в квітні 1942 р., де протягом року від 08.1942 р. до 08.1943 р. було вбито 594 особи. За даними митрополита Холмського і Підляшського Іларіона 4 квітня 1944 р. на Холмщині загинуло 14 священників і 10 дяків, 6 тис. мирян, було спалено 36 українських сіл і замордовано 875 осіб. ГК АК сконцентрува-

ло взимку 1943-1944 рр. в Білгорайських лісах і на Холмщині понад 15 тис. війська для наступу на Львів, знищення українських сіл [7].

АК як нелегальна польська військова організація, формування якої 1942-1945 рр. активно діяли на території сучасної Польщі і тих районів Західної України, що в міжвоєнні роки входили до Польщі, була створена в січні 1940 р. на основі підпільної організації «Союз збройної боротьби». Вона підпорядковувалася польському еміграційному уряду в Лондоні. Основна мета АК – відновлення польської держави довоєнного типу. АК брала участь у боротьбі проти німецьких окупаційних військ, загонів УПА і Радянської армії. У 1945 р. її було розпущено, а на її базі створено підпільну військову організацію «Вільність і незалежність» (ВІН), яка діяла до кінця 1940-х років. Цей контекст висвітлює причини тенденційного ставлення радянського уряду до АК, як і до ОУН та УПА, що боролися за відродження національної української державності на прадавніх українських етнічних землях Перемишльщини, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя, з давніх часів заселених українцями.

Принагідно пригадаємо, що розташовані на лівобережжі Західного Бугу Холмщина, а на північ від неї – Підляшшя (Підлісся) були складовою Київської Русі. Зокрема, Холмщина з центром – м. Холм, заснованим у XIII ст. князем Данилом Галицьким, який переніс сюди столицю Галицько-Волинської Русі, а Холмщина була до 1340 р. складовою цього князівства. Однак від середини XIV ст. ці землі, що з давніх-давен належали Україні, через різні обставини часто потрапляли під панування інших держав [8].

З метою опору шовіністам ГК УПА-Північ вирішило створити на Холмщині, Підляшші, Грубешівщині, Надсянні, Лемківщині фронт проти наступу АК та її прибічників. Тут розпочинається бойовий шлях колишнього нападаючого

команди УСТ «Поділля» М. Лукасевича. Його доповнений загін, після смерті командира чоти «Очерета», перетворюється у першу Холмську сотню УПА «Вовки» та під його керівництвом проходить регулярний військовий вишкіл. На початку квітня 1944 р. командування УПА перекидає через Буг на Холмщину, в Грубешівський і Томашівський повіти, два курені із загону полковника «Остріжського» та сотню «Вовків» «Ягоди-Черника». З половини квітня 1944 р. сотня «Ягоди-Черника», влившись у військову округу «Буг», спільно з іншими загонами УПА переходить Буг, розбиває відділи АК і проганяє їх за лінію Грабовець-Томашів. 15-20 квітня 1944 р. сотня «Вовки» та інші волинські відділи УПА широким фронтом почали наступати на Грубешівщину. Терен по р. Гучву було цілком очищено від відділів АК і терористичних боївок. Польське населення втекло на захід, а українське повертало із-за Буга до своїх спалених сіл і під охороною збройних сил відділу УПА починали господарювати на своїй землі. В усіх цих боях прославилися стрільці сотні «Вовки» – Мар'яна Лукасевича «Ягоди-Черника», який отримує перше вдале бойове хрещення, масову підтримку і вдячність українців Холмщини. Однак у травні відділ «Ягоди-Черника» у бою коло містечка Нароль зазнає великих втрат з німецькою танковою дивізією. Від червня – сотня майже в постійному рейді по Холмщині, часто веде сутички з військами НКВС, польськими комуністичною поліцією, військом, частинами безпеки [9].

Вдячні були й мешканці містечка Вар'яж за успішну акцію відділу УПА командира «Ягоди-Черника» на станицю червоної міліції 26. 05. 1945 р., де в мурованій кам'яниці міліція тримала 80 дівчат, хлопців, жінок, які були звільнені з підвалів. Вони не хотіли покинути власні господарства і переселитися на схід УРСР. Звільнені з-під арешту, вийшовши за містечко, заспівали пісню про свого командира «Ягоду-Черника» [10].

«Ягода» був відомий, авторитетний, шанований командир, який постійно обороняв українців Холмщини, вступаючи

деколи у нерівний бій з польськими і більшовицькими об'єднаними частинами. Зокрема, прославився М. Лукасевич 2 червня 1944 р. одноденним геройським боєм біля села Діброва, яке розташоване в лісах за 3 км на захід від шосе Грубешів-Сокаль. «Ягода» з двома чотами повстанців вступив у бій з третім польським батальйоном, об'єднаними бандами т. зв. «Кракусів» (легка кавалерія) та частинами НКВС, які вже цілий рік тероризували українців Холмщини (налічувалося 1000 жертв). Не довелося тоді ворогові вступити в це село. Населення було вдячне командирові, який розбив ворога, завдав йому багато людських жертв, забрав у полон, здобув чимало зброї, а сам мав тільки шестеро вбитих.

Після переходу фронту, зокрема після бою з німецькими частинами в с. Ликошин 18 липня 1944 р. з сотні «Ягоди» залишилася одна чота. Через місяць він отримує від ГК (головного командування) УПА «Буг» наказ перейти на територію 25 округи – Закарпатського тактичного відтинку, діяти малими групами, відбудовуючи водночас відділи УПА. З 24 серпня 1944 р. «Ягода-Черник» проводить реорганізацію відділів; 16 жовтня з куренем «Вовки» захоплює ворожі ракети. Головне командування УПА присвоює Мар'янові Лукасевичу – «Ягоді-Чернику» – звання хорунжого, а з березня 1945 р. призначає його командиром 28-го Холмського тактичного відтинку УПА «Данилів», якому на правах полку підлягали повстанські відділи УПА на Холмщині і Підляшші [11].

Згідно з угодою, укладеною між Комітетом національного визволення Польщі та урядом УРСР 9 вересня 1944 р., українське населення мало переїхати з території Польщі виключно на добровільних засадах. На жаль, цей пункт угоди був порушений з польського боку, що супроводжувалося геноцидом щодо мільйона українського населення. Переселення розпочалося з 15 жовтня 1944 р., перший етап якого, як добровільної акції, завершувався у липні 1945 р.

Якщо протягом жовтня-грудня 1944 р. певна кількість українців все ж добровільно подавала заяви на виїзд із Польщі, то з початку 1945 р. стан змінився, переселення припинилося. Побачивши реалії «світлого майбутнього людства», ті, які виїхали, починаючи з червня 1945 р., почали нелегально повертатися з України. Згідно з оперативними даними НКВС на території Закерзоння налічувалося 8430 бійців. Командир «Ягода-Черник» під час постійних рейдів по території Холмщини, Підляшшя (ТВ «Данилів») ставав на захист місцевого українського населення, яке насильно почали вивозити до УССР, а відтак на колишні німецькі північно-західні землі новоствореної Польщі [12].

Не випадково комісар держбезпеки 3-го рангу НКВС УССР Рясний спільно з НКВС ССРСР уже з кінця січня 1945 р. розробляє плани операції зі знищення командування штабу 2-гої ВО УПА – «Буг», командира куреня УПА «Ягоди», Холмського окружного проводу ОУН. Для здійснення своїх намірів вони використовують свідчення колишнього курінного В. Левочка (псевдо «Юрченко», «Соколенко»), який, боячись суду ВО УПА «Буг» за невміле керівництво куренем «Гайдамаки», 12 грудня 1944 р. здався органам НКВС на Волині. В. Левочко (під псевдонімом «Соколенко») разом із декількома підпільниками Холмщини пішли на співпрацю з органами НКВС. «Соколенка» призначають командиром провокативної спецгрупи із 19 осіб, до якої входило: 10 агентів-бойовиків, група бойовиків НКВС та радист. Для УПА та мережі ОУН настала велика трагедія. «Юрченки-Соколенки» знали багато підпільних квартир-постоїв, криївок, людей, яких продали большевикам, роблячи облави сіл з 7 по 21 лютого 1945 р. Як повідомляв 4 березня 1945 р. зі Львова народний комісар ВС УССР Рясной генкомісару держбезпеки НКВС ССРСР Л. Берії, в ході чекістсько-військової операції з ліквідації штабу 2-го ВО «Буг», проводу ОУН, куреня УПА, «главаря»

«Ягоди» вбито 60 чол., 506 арештовано, в т.ч. 107 осіб – провідників ОУН, УПА різних ланок, з них 10 – окружного і повітового проводу ОУН-УПА. Захоплено архів ОУН-УПА вагою до 8 кг, ліквідовано 9 складів УПА, підготовлено 6 нових провокаційних спеціальних груп із 49 осіб.

Однак розроблений оперативний план щодо ліквідації командування ВО «Буг», окружного проводу ОУН, командира «Ягоди-Черника» частинами НКВС з підготовленими агентами-провокаторами групи «Соколенка» не вдався. Двоє бойовиків, із числа агентів, перейшли до окружної СБ УПА і подальші заходи плану більшовиків, «соколенків» було зірвано [13].

«Юрченки-Соколенки» кожен раз їздили іншими дорогами, щоб уникнути помсти за сотні невинних жертв, замордованих органами НКВС, польськими шовіністами на Холмщині. Протягом шести місяців безкарно «гуляли» яничари з поплічниками НКВС, на яких весь час полював командир УПА на Холмщині «Ягода-Черник» із добірним відділом вояків куреня «Вовки». Він готує та успішно виконує акцію зі знищення небезпечного спеціального провокаційного підрозділу «Соколенка». 28 серпня 1945 р., проїжджаючи автомобілем прикордонні війська НКВС, зрадники попали в засідку серед білого дня на шосе біля села Вар'яж на Грубешівщині. В короткотривалому бою повстанці командира «Ягоди» знищили членів провокативного загону, серед яких – організатора енкаведистської агентури старшого лейтенанта Леонова, головного провокатора «Юрченка» та ще 20 енкаведистів, стрибків. Лише одному вдалося втекти. Цього ж дня повстанцями «Ягоди-Черника» було ліквідовано і 4 енкаведистів з переселенчої комісії [14].

Комісар держбезпеки УССР Рясной під грифом «цілком таємно» повідомляв 9 вересня 1945 р. із Львова Берії, що на території Грубешівщини, яка безпосередньо прилягає до

нашого кордону (УССР), в останній час активізувалася діяльність відділів УПА, де в курнях «Ягоди» і «Залізняка» налічується до 1000 повстанців. В українських селах Грубешівського повіту панує піднесений настрій, підігрітий агітацією і бойовими діями ОУН-УПА 28 серпня в районі с. Вар'яж Грубешівського повіту, повідомляв генерал в НКВС ССРСР, «бандіти напали на спецгрупу із 19 чел. 2-го погранотряда, виїхавшую на польську територію под командованієм ст. лейтенанта Леонова для установлення звязі с агентурой. В результате внезапного обстрела группы убиті Леонов, 8 красноармейцев, 5 агентов-боевіков, 1 агент-боевік взят бандітами тяжело раненим. Спаслись 2-є ранених красноармейцев і 1 агент». Про успішні бойові дії М. Лукасевича було повідомлено не лише Берію. Копії доповідної записки генерала, комісара НКВС України Рясного були вручені Сталіну і Молотову.

Невдалий план ліквідації куреня командира «Ягоди» на початку 1945 р. отримує вагоме державне продовження на рівні спільних дій міністерства оборони Польщі та військ внутрішніх справ ССРСР під контролем самого Берії. 24 жовтня 1945 р. заступник міністра оборони Польщі генерал-полковник Корчіц підписав наказ про ліквідацію куреня «Ягода-Черника», для чого від двох держав виділялося три дивізії піхоти Війська польського, прикордонні частини НКВС [15].

Командир УПА «Ягода-Черник», поранений на початку вересня 1945 р. в груди, лікувався в селі Жнятин, яке на той час входило до складу Польщі, Грубешівського повіту, 18-20 км від Сокаля. Переховуючись у криївці під stodолою надрайонового СБ Бадівського, М. Лукасевич трагічно загинув 17 вересня 1945 р. Під час облави, влаштованої управлінням Громадської безпеки (УВР), він задихнувся у криївці від диму. Поховали командира «Ягоду-Черника» на новому цвинтарі в с. Гільче, осередку надрайону СБ, за три кілометри від Жнятина.

Учасниця похорону, зв'язкова Марія Крайківська з Калуша, що надавала лікарську допомогу М. Лукасевичу, писала: «...Домовину з тілом поклали на віз і повезли у напрямку с. Переходова. Зробили велике коло нелюдяною дорогою. На цвинтарі було викопано три могили. В середню його й поховали. Не було прощальних промов. Лише тиха молитва і клятва боротися до загину... Майже 50 років місце поховання «Ягоди-Черника» зберігалось в таємниці, щоб не знищили московські заїди, польські шовіністи».

Підпільні часописи Закерзонської України 1945–1947 рр. в одній із статей «За честь і життя народу! За долю рідної батьківської землі» наголошували: «Український народ своєю гідною поставою і поставою своїх найкращих синів, своїх вірлив-повстанців героїчною смертю тисячів найкращих борців, на чолі з Незабутніми, Славними Командирами УПА – Коником і Ягодою, яких імена будуть повік пов'язані з історією цієї землі в її найбільших і найважчих хвилинах – врятував свою честь перед світом, перед історією й перед пам'яттю своїх дітей і нащадків, які прийдуть до нас».

У постанові УГВР (Української Головної визвольної ради) від 27 вересня 1945 р. 23-річного сотника «Ягоду» було посмертно підвищено до звання майора. В некролозі «Впали на полі Слави» говорилося: «Мар'ян Ягода-Черник, визначний командир УПА, заслужений в численних боях проти німецьких і большевицьких окупантів, повний особистої посвяти і героїчної відваги, прикладний, улюблений друг і командир своїх бійців, вкритий славою численних перемог та загальною пошаною і любов'ю народу, для якого був першим борцем і оборонцем, загинув геройською смертю в дні 17.09.1945 р.».

*Про Ягоду пісню в бою заспіваймо,
Про Ягоду батька, героя, бійця.*

*Він був командиром відважним, хоробрим,
На ворога в перших рядах виступав.
Він завжди веселим, усміхненим, добрим
З завязтого бою останнім вертав.*

*Його пам'ятає Посадів і Набруж,
Діброва, Черничин, і Мірче, й Крилів;
Його пам'ятає Махнівок і Вар'язь,
Він всюди нещадно громить ворогів [16].*

Таким чином, історичні події на Майдані Помаранчевої революції в Києві та інших містах України, визначальними цінностями яких стали прагнення істини, свободи, щастя, національної гідності, добра, любові, були не випадковими, бо продовжили контекст тривалої національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність.

Ці непересічні вищі моральні, державницькі цінності, виплекані в душах українського народу, не вдалося знищити колоніальним режимам. На різних етапах національних визвольних змагань виступало молоде українське покоління – основа національної еліти, виплеканої в масових руханкових молодіжних спортивних товариствах «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Каменярі», «Луг», «Орли» та спортклубах. Власне тут і гартувалась молодь духовно і тілесно до майбутніх нелегких випробувань.

Оспівані в піснях подвиги в боях за батьківські землі Закарпатської України, героїчна смерть за долю українського народу 23-річного Мар'яна Лукасевича повинні сьогодні вивчатися в школах, вищих навчальних закладах, бути прикладом безмежної любові до своєї Вітчизни. Виступаємо з пропозицією до Міської ради переіменувати вул. Камінну – на вул. М. Лукасевича, де в приміщенні сьогоденішньої СШ № 5 (1934-1939 рр.) навчався герой, та спорудити пам'ятник при вході до міського стадіону.

Література

1. Трофим'як Б.Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з поч. 30-х років XIX ст. до 1939 р). Міністерство освіти України. Інститут змісту і методів навчання. – К., 1997. – С. 188–191, 207–208; Змаг. – 1937. – 1 лют.; Спортові Вісти. – 1933. – 10 квіт.; 21 серп.; Архів Служби безпеки України по Тернопільській області. Спр.13231, 13731; Тернопільський обласний державний архів (далі ТОДА). Ф. 231. Оп.
2. Спр. 5979. – С. 11, 16. 2. Трофим'як Богдан. Прикладом героїчної відваги був командир УПА на Холмщині, майор «Ягода-Черник». – Шлях Перемоги, 1997, 2 жовт., ч. 40; Архів Служби безпеки України по Тернопільській області. Спр.13231, 13731.
3. Архів Служби безпеки України по Тернопільській області. Спр.13231, 13731; Тернопільський обласний державний архів (далі ТОДА). Ф. 231. Оп. 2. Спр. 5979. – С. 11, 16.
4. Тернопільський обласний державний архів (далі ТОДА). Ф. 231. Оп. 2. Спр. 5979. – С. 11, 16.
5. Білас Іван. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. – Кн. 1. – К.: «Либідь» – «Військо України», 1994. – С. 166; С. 195, 196, 214.
6. Боляновський Андрій. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). – Львів, 2003. – С. 240, 250, 661; Історія УПА. – С. 69, 70.
7. Содоль Петро. Українська повстанча армія, 1943–49. Кн. 2. – Пролог. Нью-Йорк, 1995. – С. 56; Історія УПА. – С. 69, 70.
8. Білас Іван. Назв. праця. – Кн. 1. – К.: «Либідь» – «Військо України», 1994. – С. 166; С. 195, 196, 214.
9. Сергійчук Володимир. Наша кров – на своїй землі. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – С. 42, 43; Содоль Петро. Назв. праця. – Кн. 2. – Пролог. Нью-Йорк, 1995. – С. 56.

10. «Наше слово». – 1996. – 30 черв. – № 26.
11. Повстанські могили. Т. 1. Зібрав і до друку підготував Євген Місило. Видавництво «Український Архів» «Літопис УПА». – Варшава-Торонто, 1995. – С. 157, 161, 164; С. 239; Содоль П. Назв. праця. – Кн. 2. – С. 55–56.
12. Україна – Польща: важкі питання. Т. 5. – Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». – Луцьк, 27–29 квітня 1999 року. – Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі. – Tyrsa, 2001. – С. 7–5, 16, 40; «Поклик Сумління», вересень 1994, № 35.
13. Білас І. Назв. праця. – С. 455–459; Содоль П. Назв. праця. Кн. 2. – С. 52.
14. Літопис УПА. Т. 16. – Торонто, 1987. – С. 163; Підпільні журнали Закерзонної України (1945–1947). – С. 163; Білас І. Назв. праця. – Кн. 2. – С. 529.
15. Білас І. Названа пр. – Кн. 2. – С. 529, 530, 533, 535.
16. Трофим'як Богдан. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.). – Міністерство освіти і науки України; Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: Економічна думка. – 2001. – С. 583–591; «Поклик Сумління». – 1994, листоп., № 41; Співаник УПА. Борці за волю України. – Львів: Меморіал, 1992. – С. 173; Повстанські могили. Євген Місило. Назв. праця. – С. 179.